

Rozbor literárního díla

Jakub Rádł

21. října 2019

Obsah

1 Sloh

Umění vybrat adekvátní jazykové prostředky splňující cíl a srozumitelné příjemci komunikačně sdělit projev

1.1 Slohotvorní činitelé

Subjektivní

- slovní zásoba, aktuální nálada, vzdělání, talent, účel, motivace

Objektivní

- cíl projevu, společenské okolí, adresát, zamýšlená forma (mluvený, písemný), připravenost

1.2 Slohové útvary

Charakteristika

- vnější – popis vzhledu
- vnitřní – popis jeho vlastností
- přímá – přímo popisujeme
- nepřímá – popis pomocí příběhu

Vyprávění

- často používá přímou řeč
- **presens historický** – přechod do přítomného času uprostřed minulého
- **in media res** – vhození čtenáře do děje (bez úvodu)
- využívá krátké, úsečné věty / větné ekvivalenty v napínavých momentech
- má zápletku a rozuzlení

Líčení

- citově a subjektivně zabarvený básnický popis

Úvaha

- subjektivní styl, obsahuje vlastní názory autora
- může nabízet více úhlů pohledu
- může uvažovat i o cizích nápadech
- musí mít dokonalou kompozici

Popis děje

- vyprávění bez citového zabarvení, napětí, zápletky, ...
- výstižný
- sleduje stejný děj/postavu od začátku do konce

Popis (předmětu)

- cílem je popsat předmět tak, aby si ho adresát dokázal představit
- postupný, přehledný, systematický, ...

Zpráva

- informuje události (co, kdy, kde, jak, pro koho, ...)
- úkolem je zaujmout
- objektivní, psaná spisovnou češtinou
- **zpráva s hodnocením** – v závěru subjektivní zhodnocení události

1.3 Funkční styly

Každý styl má nějaká pravidla a funkci.

Prostěsdělovací

- výměna informací běžného rázu
- v každém útvaru se vyskytuje na základní úrovni
- zpráva, oznámení, dopis, email, přání, inzerát, návod, pracovní, postup, SMS, chat, vypravování, úvaha, výklad, běžné tiskopisy
- rozhovor, přípitek, představení se, omluva, telefonický rozhovor, blahopřání, diskuze

Publicistický

- cílem je informovat, případně přesvědčit o nějakém názoru
- může ho využít většina útvarů

Řečnický

- cílem je informovat, poučit, pobavit, zaujmout, ovlivnit
- primární využití pro mluvený projev

Odborný

- vysvětlit
- spisovně napsané
- výkladový, popisný, úvahový slohový postup (doplňkově vypravovací)
 - vědecký – odborné články
 - učební – učebnice, skripta,
 - populárně-naučný – určeno pro širší veřejnost
 - prakticky odborný – uživatelská příručka, ...

Administrativní

- cílem je zprostředkovat komunikaci
- využití při záznamech, soudních záznamech, daňových přiznáních, ...

Umělecký

- funkce estetická – cílem je vyvolat emoce

Esejistický

- propojuje prvky jiných stylů
- využití pro **esej** – odborné vyjádření k dané problematice napsané uměleckou formou, případně využitím publicistických prostředků

1.4 Slohové postupy

Popisný

- odborný styl
- popis, charakteristika postav, věcí

Úvahový

- závěr odborného textu

Výkladový

- odborný styl
- vysvětluje, odůvodňuje

Informační

- běžný rozhovor

Vyprávěcí

- příběh, zápletka, rozuzlení
- přímá řeč

Slohové postupy se často kombinují.

2 Struktura literárního díla

2.1 Jazyková vrstva

2.1.1 Slovní zásoba

historismus – zastaralé, dnes již nepotřebné slovo (*palcát, škroně*)

archaismus – zastaralé, nahrazené slovo (*biograf, lučba, dívaje se*)

neologismus – vymyšlené slovo (*snivec*)

poetismus – básnický znějící slovo (*luna*)

2.1.2 Zvuková stránka jazyka

eufonie (zvukosled) – navození pocitu hromaděním hlásek ve verši (*r,č — chrčí, l — melancholie, o u — temné hlásky*)

kakofonie – nepříjemná eufonie

onomatopoeie (zvukomalba) – vyjádření konkrétního zvuku uspořádáním písmen (*šustit*)

2.1.3 Grafická stránka jazyka

ilustrace, nevyužívání interpunkce, formování odstavců do objektů, různé velikosti písmen

apoziopeze – neukončená výpověď

2.1.4 Figury

přesah – myšlenka není ukončena v rámci jednoho verše/sloky

aliterace – opakování stejných hlásek na začátku slov/veršů

anafora – opakování stejných slov na začátku veršů

epifora – opakování stejných slov na konci veršů

epanastrofa – opakování slova z konce verše na začátku dalšího verše

inverze – zaměnění slovosledu

apostrofa – básnické oslovení

epizeuxis – opakování slov v rámci jednoho verše

řečnická otázka – otázka bez čekané odpovědi

elipsa(výpustka) – vypuštění slova, čtenář si ho má domyslet

2.1.5 Tropy

přirovnání – srovnává dva jevy se stejnou vlastností (*moudrý jako sova*)

metafora – opis jevu smyslově vnímatelnou podobností (*Jindra je sova*)

personifikace – předávání vlastností živých bytostí na neživé věci

eufemismus – zjemnění (*zemřel → usnul na vždy*)

litotes – zmírnění (*nemá mě nerada*)

perifráze – básnický popis (*básník - kdo v zlaté struny zahrát zná*)

metonymie – přenesené pojmenování (*celá tabule = všichni hosté*)

synekdocha – nahrazení celku částí (*srdce = člověk*)

paronomázie – opakování slov stejného kořenu

pleonasmus – zbytečné vyjádření jednoho významu vícekrát (*couval dozadu*)

epiteton – básnický přívlastek, musí být shodný (*živoucí den*)

oxymóron – protiklad (*zdravý nemocný, strhané struny zvuk, mrtvé milenky cit*)

hyperbola – zveličení (*stokrát jsem ti řekl ...*)

synestézie – spojení dvou nesouvisejících smyslů/činností (*cítím tu hudbu, namaloval verš*)

alegorie – jinotaj, skrytý význam

podobenství – rozšířené přirovnání, moudro, ponaučení

symbol – zastoupení

ironie – opak, záleží na intonaci, kontextu

sarkasmus – vyostření ironie

2.2 Tématická vrstva

fabule – výčet dějových prvků

syžet – způsob uspořádání dějových prvků do celku

časoprostor – kdy a kde se děj odehrává

postavy – nejdůležitější osoby díla, ne nutně lidé

- charakteristika – popisuje vzhled, povahu, minulost, vývoj postavy
- vypravěč – může být jednou z postav, oddělený, nebo více postav

titul – nadpis, může, či nemusí naznačovat obsah

2.3 Kompoziční vrstva

2.3.1 Epická díla

- rozdělení do kapitol, úvod, doslov, názvy / číslování
- plynutí času – rozdělujeme několik kompozic
 - **chronologická** – děje jsou uspořádány od nejstarších po nejnovější
 - **retrospektivní** – zpětné dozvídání se děje
 - **paralelní** – více dějových linek
 - **rámcová** – příběh v příběhu (*Dekameron*)
 - **řetězová** – spojení několika různých událostí pomocí něčeho (*povídky, hlavní postava*)
 - mohou se navzájem prolínat

2.3.2 Lyrická díla

kontrast – (*já u pramene jsem a žízní hynu*)

parallelismus – obdobná výstavba veršů

opakování(refrén)

gradace – stupňování (možné uplatnit i v epických textech)

teze, antiteze – tvrzení, protitvrzení

pointa – překvapivý zvrat

3 Zařazení literárního díla

3.1 Literární druhy

epika

- založeno na příběhu
- často psáno prózou
- může obsahovat lyrické pasáže

lyrika

- není založena na příběhu, zachycuje náladu, okamžiky, emoce, dojmy, myšlenky, úvahy, ...
- může obsahovat dějové úryvky, situace

drama

- vytvořeno primárně pro divadlo
- příběh, většinou založený na konfliktu
- slabá funkce vyprávěče, většinou je kompletně nahrazen scénickými poznámkami

3.2 Literární žánry

3.2.1 Epické

bajka – krátký, alegorický příběh, ponaučení, často se objevují personifikovaná zvířata

báje – vysvětlení jevů, domyšlená

legenda – vyprávění o životě důležitých osob, hrdinové, dříve především svatí

pověst – založeno na pravdě, domyšleno

pohádka – pro děti, dobro proti zlu, z lidové slovesnosti

povídka – kratší vyprávění, málo postav, jednoduchý rychlý děj

novela – jedna časová linka, pointa

epos – román ve verších, rozsáhlé, mnoho dějových linek a postav

romaneto – nepřírozené, mystické jevy, na konci logicky vysvětleno

román – prozaická podoba eposu

3.2.2 Lyrickoepické

balada – tragická báseň, špatný konec

romance – protipól balady, vesele, milostně laděná

básnická povídka – rozsáhlejší, děj nedorečen, jen naznačen, otevřen čtenáři

3.2.3 Lyrické

píseň – opakování, silný rytmus,

elegie(žalozpěv) – tesklivá píseň, hlavní hrdina je lyrický subjekt

óda – oslavuje obecné hodnoty člověka

hymnus – oslavuje významné lidi, bohy

epigram – krátká, satirická báseň, kritická ke společnosti, pointa v závěru

pásmo – nepříliš přehledný proud mnoha témat a pohledů

sonet – 4 sloky po 4,4,3,3 verších, první dvě a druhé dvě sloky mají stejné rýmové téma

- 1. sloka teze, 2. sloka antiteze, 3. sloka syntéza, 4. sloka pointa

3.2.4 Dramatické

tragedie – vážné, chmurný děj, končí mnoho smrtmi, postavy řeší komplikované problémy, vyobrazuje vyšší společnost

komedie – veselá a směšná situace, satirické, o nižší společnosti

tragikomedie – směs tragedie a komedie

činohra – řeší situace z běžného života

muzikál – zpěv, hudba a dialog

balet – pouze hudba a tanec

opera – pouze zpěv, bez mikrofonu, méně náročná choreografie

opereta – hudba a mluvené slovo, bez mikrofonu

4 Výrazové formy

poezie – verše

próza – souvislý text

4.1 Próza

Vyprávěcí způsoby

er forma – vyprávění z pohledu třetí osoby

ich forma – vyprávění z pohledu 1. osoby

Druhy řeči

monolog – projev jedné osoby

dialog – rozhovor dvou a více lidí

Formy řeči

přímá řeč – přesný zápis toho co někdo pronáší (*maminka mi řekla „zajdi pro mléko“*)

nepřímá řeč – opis toho co bylo proneseno (*maminka mi řekla, že mám zajít pro mléko*)

nevlastní přímá řeč (neznačená) – zachycení myšlenek postavy v první osobě

polopřímá řeč – zachycení myšlenek postavy ve třetí osobě

smíšená řeč – kombinace

4.2 Poezie

verš – jeden řádek

vázaný verš – dodržuje pravidelný rytmus, střídání přízvučných a nepřízvučných dob, pravidelný počet slabik

volný verš – nedodržuje výše uvedené, může se ale rýmovat

sloka – skupina veršů

stopa – vyjadřuje jakým způsobem se střídají přízvučné a nepřízvučné doby

- o **trochej** – přízvučná, nepřízvučná (*doma*)

- o **daktyl** – přízvučná, nepřízvučná, nepřízvučná (*návštěva*)

- o **jamb** – nepřízvučná, přízvučná (*byl pozdní večer*)

rým – zvuková shoda na konci veršů

- **sdružený** – AABB
- **střídavý** – ABAB
- **obkročný** – ABBA
- **přerývaný** – ABCA, ABAC, ABCB
- **postupný** – ABCABC

5 Analýza uměleckého textu

5.1 Zařazení

- Literární druh a žánr
- Téma a motiv
- Zasazení výňatku do kontextu díla
- Časoprostor
- Kompoziční výstavba

5.2 Obsah

- Vypravěč / lyrický subjekt
- Vyprávěcí způsoby
- Typy promluv
- Veršová výstavba
- Postavy

5.3 Použitý jazyk

- Jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku
- Tropy a figury a jejich funkce ve výňatku

5.4 Literárně historický kontext

- Kontext autorovy tvorby
- Literární / obecně kulturní kontext

6 Analýza neuměleckého textu

6.1 I. část

- souvislost mezi výňatky (pokud jich je více)
 - co mají výňatky společné v čem se liší
 - jak na sebe výňatky navazují
- hlavní myšlenka textu
 - téma textu, neplést s účelem
- podstatné a nepodstatné informace
 - odbočování od hlavní myšlenky textu
- různé možné způsoby čtení textu
 - jednoznačný / obsahuje podprahové zprávy
 - ironie
 - kontroverzní názory
 - politický podkres
- objektivita / subjektivita textu
 - ověřitelná fakta, zdroje
 - názory, myšlenky
- komunikační situace (např. účel, adresát)
 - cíl textu, okolnosti, adresát

6.2 II. část

- kompoziční výstavba výňatku
 - návaznost odstavců
 - nadpis(titulek), perex, odstavce, ...
- jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku
 - lexikologie
 - úroveň spisovnosti češtiny
 - pestrost slovní zásoby
 - slova cizího původu
 - morfologie
 - převažující slovní druhy
 - slovotvorba – složená slova, zkratková slova
 - soulad koncovek se spisovnou normou
 - syntax
 - přehlednost souvětí, přetíženost souvětí
 - poměr souvětí, vět jednoduchých, větných ekvivalentů
 - jmenná vyjádření
 - slohový postup
 - *popisný, úvahový, výkladový, informační, vyprávěcí*
 - slohový útvar
 - *charakteristika, vyprávění, líčení, úvaha, popis děje, popis, zpráva*
 - funkční styl
 - *prostědělovací, publicistický, řečnický, odborný, administrativní, umělecký, esejistický*

7 Zbytek

7.1 Typické prvky lidové poezie

- refrén a obecně opakování slov a frází
- motiv tří
- venkovské prostředí
- zdobněliny, venkovské výrazy

7.2 Jak se píše přímá řeč?

- Petr řekl: „Pojď dnes do kina.“
- „Pojď dnes do kina,“ řekl Petr.
- „Pojď do kina,“ řekl Petr, „hrají super film.“
- „Jaký?“ zeptal se Martin.